

rechtsongelijkheid: de joodse rechthebbenden moesten vaak water bij de wijn doen. Die benadering leidde tot het 'Veegens-akkoord': in 1954 sloot de Nederlandse staat met het Verbond van Verzekeraars een overeenkomst waarbij de 'slapende' polissen werden afgekocht voor 700.000 gulden. Dit waren verzekeringen van omgekomen Joden, die niet waren opgeëist tussen verzekeraars en bewindvoerders c.q. de overheid.

Interessant is het verschil in houding tussen de Nederlandse Joodse gemeenschap en de Amerikaans-Joodse belangengroepen. De Nederlandse overheid zette commissies in om de Joodse tegoeden te onderzoeken en daarin was ook plaats voor de vertegenwoordigers van de Joodse gemeenschap. Dr. Grüter beschrijft pakkend dat de houding van het Centraal Joods overleg in grote tegenstelling stond tot die van de op confrontatie gerichte *Restitution Movement*. De enkeling die denkt dat er sprake was van een eendrachtige lobby zal zijn mening na lezing van dit boek echt moeten herzien.

De ingewikkelde juridische materie en politieke verwickelingen worden in het boek helder en vlot beschreven. De kans is groot dat het toch in de eerste plaats ingewijden op rechtshistorisch gebied zal aanspreken. Hopelijk mag de *Strijd om gerechtigheid* ook rekenen op de belangstelling van breder georiënteerde historici en geschiedenisliefhebbers.

Raymund Schütz, Vrije Universiteit Amsterdam

Hinke Piersma en Jeroen Kemperman, *Openstaande rekeningen. De Gemeente Amsterdam en de gevolgen van roof en rechtsherstel, 1940-1950* (Amsterdam: Boom, 2015) 256 p.
ISBN 978-90-8953-661-7

In 2013 werd de Gemeente Amsterdam geconfronteerd met een pijnlijk en onbekend stuk naoorlogse geschiedenis. De werkstudente Charlotte van den Bergh had correspondentie ontdekt in de archieven van het Ontwikkelingsbedrijf van de gemeente Amsterdam (OGA), waaruit bleek dat Joodse huiseigenaren die de oorlog hadden overleefd door de gemeente waren aangeslagen en beboet wegens niet betalen van erfpacht tijdens de oorlogsjaren. Burgemeester Eberhard van der Laan pakte de kwestie voortvarend aan en liet de kwestie uitzoeken door het NIOD. In het kader van de transparantie over deze netelige kwestie werd daaraan de uitgave van een publieksboek verbonden. Dat werd geschreven door de NIOD-onderzoekers Hinke Piersma en Jeroen Kemperman.

Hun boek geeft inzicht in de wijze waarop vervolging en ontrecting in Amsterdam samenhangen en welke rol het stadsbestuur daarin speelde. Vanaf half juli

1942 werden de Joden op grote schaal gedeporteerd, waardoor de leegstand van huizen toenam. De auteurs beschrijven hoe kil de gemeentebesturen dit probleem benaderden. Vooral het beperken van de financiële schade voor de gemeente stond voorop. Behalve de ambtelijke houding komt eveneens aan de orde hoe de handel in onroerend goed profiteerde van de vervreemding van Joodse panden: makelaars, notarissen en tussenhandelaren. Het beeld dat daaruit naar voren komt is dat de profiteurs niet beperkt waren tot de kringen van NSB'ers. Ook de gemeente profiteerde van de situatie, want de aankoop van Joodse panden maakte de verwezenlijking van vooroorlogse plannen op het gebied van stadsvernieuwing en stadsuitbreiding mogelijk. Schrijnend is de casus van de Joodse huiseigenaar Lierens die zich voor de oorlog heftig tegen de onteigeningsplannen van de gemeente had verzet. Maar in 1942 waren zijn panden in beheer bij de makelaar Everout. Lierens had geen zeggenschap meer over zijn eigendommen en die kans liet de gemeente Amsterdam niet onbenut.

Het interessante van het door Piersma en Kemperman beschreven ambtelijk gedrag, is dat het vrijwel totale gebrek aan ambtelijke beroepsethiek duidelijk voor het voetlicht wordt gebracht. Het beleid werd kennelijk vrijwel uitsluitend bepaald door financiële argumenten. Een meevaller op dit gebied kon de gemeente niet afwijzen. Maar toen in 1943 de oorlogskansen keerden, werd juridisch advies over een nieuwe mogelijke deal met Joodse panden ingewonnen. De gemeente-advocaat adviseerde negatief, maar desondanks bleef de gemeente Joodse panden aankopen. De financiële drijfveren waren kennelijk doorslaggevend, want dat de gemeente profiteerde van de ontrechting van de Joden, kwam kennelijk niet in de ambtelijke breinen op. Na de oorlog werd die lijn doorgetrokken. Veel teruggekeerde 'wanbetalers' trokken aan de bel toen zij geconfronteerd werden met hoge onbetaalde rekeningen op het gebied van de erfpacht. De gemeente verschuilde zich achter het formele argument, dat zij niet verantwoordelijk was voor de schade. Maar de teruggekeerde Joden waren daarvoor natuurlijk evenmin verantwoordelijk. Wel werden zij aansprakelijk gesteld en behandeld als iedere andere wanbetaler. De halsstarrige houding van de gemeente blijkt uit de correspondentie tussen de gemeente en de Joodse erfpachters die in het boek uitgebreid aan bod komt. Er moest betaald worden, en aan dat standpunt werd vastgehouden.

Het boek geeft een scherp beeld van het functioneren van het bureaucratisch apparaat bij het ontstaan van het onrecht en bij de naoorlogse afwikkeling van de gevolgen van dat onrecht. De bureaucratie komt daarbij naar voren als een effectieve machine om onrecht mee in de praktijk te brengen. De naoorlogse beleidsmakers bleken blind te zijn voor de individuele consequenties van dat onrecht. Bovendien was het financiële argument juist in de wederopbouw dominant. De begroting moest sluitend zijn en uitzonderingen konden niet worden gemaakt. Als publieksboek is de vlot geschreven studie geslaagd. Het boek bevat voor weten-

schappelijke reflectie interessante aanknopingspunten, met name voor de discussie over de continuïteit of discontinuïteit van de bureaucratie als faciliterend apparaat van genocidale processen.

In zijn woord vooraf stelt Eberhard van der Laan die opdracht gaf tot het onderzoek en de publicatie, dat de deportatie van de Joden voor de stad nog steeds een open zenuw vormt. Het stadsbestuur stelt zich nu tot doel om datgene wat destijds misging recht te zetten. Toch vormt het boek geen afronding van de kwestie – daar kunnen de auteurs niets aan doen. Het Amsterdamse college wilde in mei 2016 tien miljoen euro collectief ter beschikking stellen aan de Amsterdamse Joodse gemeenschap, om de opgelegde erfpacht die Joden na terugkeer moesten betalen te compenseren. Het geld kon worden gebruikt voor Joodse projecten; voor individuele aanspraken was geen ruimte, en dat leidde tot een heftige discussie in de Joodse gemeenschap. Dit bewijst dat er nog steeds sprake is van een open zenuw. Het laatste hoofdstuk hierover is nog niet geschreven.

Raymund Schütz, Vrije Universiteit Amsterdam

Wim Willems en Hanneke Verbeek, *Hier woonden wij. Hoe een stad zijn joodse verleden herontdekt* (Amsterdam: Prometheus, 2016) 384 p. ISBN 978-90-3514-147-2

Hier woonden wij gaat over diverse groepen joden die voor de Tweede Wereldoorlog op de Harstenhoekweg woonden: Poolse en Nederlandse joden. De straat ligt aan de rand van het Belgisch park in Scheveningen. De keuze van de auteurs voor die straat is ingegeven door de vondst van papieren van joodse families op nummer 111. Het boek is enerzijds een gevalstudie van Pools-joodse migratie, anderzijds een publicatie met levensverhalen van joodse bewoners, hun ondergang en een enkele keer hun overleven. Het boek begint met een Proloog, daarna volgen drie delen: De opkomst, De reis (het verslag van een speurtocht in Polen en de Oekraïne), De kentering, en het eindigt met een Epiloog met daarin een verantwoording.

De geschiedenis van de Harstenhoekweg begint met de bouw van enkele villa's in 1895. Aanvankelijk woonden er nog weinig joden, maar langzaam ontstaat een kleine Pools-joodse gemeenschap. Via woningkaarten en gezinskaarten zijn 'alle hoofdbewoners tussen 1900 en 1940 [bekeken], waaruit we degenen met het Israëlitische geloof selecteerden' (347). Dat levert 450 personen op van wie een database is gemaakt. Op bladzijde 16 (zie uitvoeriger noot 6 op bladzijde 351) presenteren de schrijvers enkele kwantitatieve gegevens. Uit Nederland komen 220 gezinnen, vooral uit Amsterdam, en maar liefst 153 uit het voormalige Galicië. De